

מסכת תולדות

מסכת תולדות

סימן כ

1234567

אכילת כזית מצה מהעליונה והפרוסה

ומבטל מצה דמצוה ומעולם לא שמעתי להקפיד על כך, עכ"ל.

והדברים צריך תלמוד, דמה לי אם יכול לצאת ידי חובתו ע"י כל כזית, או אינו יכול הא סוף סוף אוכל כזית רשות ומבטל לכזית דמצוה.

ובאמת יסוד קושיתו כבר הקשה גם במגן האלף סי' תע"ה בקיצור סוד"ה ודע וז"ל ויש לעיין א"כ נימא דאוכל שני כזיתים מצה נימא כיון דחד רשות נימא שיבטל לאידך וכן איך אכל הילל פסח מצה ומרור ביחד הא אי אפשר לצמצם וכשיש מצה יותר מכזית יבטל הרשות את החוב, ואפשר לומר כיון דבדאורייתא אין ברירה כולה חדא מצוה היא ואפילו אי יש ברירה יש להקל בזה עכ"ל.

והנה סוף דבריו שסיים וכתב דאף אם יש ברירה יש להקל בזה, סתם ולא פירש דבאמת מאי טעמא יש להקל בזה, נימא דאתא רשות ומבטל דמצוה, ואולי באמת כוונתו כהגרש"א דכיון דשניהם ראויים למצוה, לא שייך ביטול חדא בהך.

ובאמת כל יסוד קושיא זו לכאורה יש ליישב בפשיטות, דהא מבואר ברש"י ורשב"ם בפסחים דף קטו. דהא דאמרינן שם דלא לכרוך איגיש מצה ומרור בהדי אהרדי וליכלינהו, משום דס"ל מצה בזמן הזה

כתב הגרש"א במנחת שלמה ח"א סימן צ"א אות ט"ז: בענין כזית מצה מבואר בשו"ע או"ח סימן תע"ה שבליל הסדר יאכל כזית מהעליונה וכזית מהפרוסה וישתדל לכתחילה לאכול אותם ביחד ולא בזה אחר זה, וצ"ע. במי שמכוון [לאכול] לצאת ידי מצה רק במצה הפרוסה שהיא לחם עוני ואילו על העליונה כוונתו רק לברכת המוציא על לחם משנה והוא אוכל אותם יחד, וכן לפי הצד דמספקינן וקא מכין למצות מצה על אותה המצה שראויה לכך ועל השניה רק לברכת המוציא, דאמאי לא נימא דאתיא מצה דרשות ומבטל מצה דמצוה, וגם יש שלפעמים נשאר רק שליש מהכזית של מצוה, בתוך שני שליש שנתכוון עליהם שלא יהיו לשם מצוה, וגם יש שמהעליונה לקח יותר, ונמצא דהפרוסה בטילה מיד בעליונה שהיא רוב, ונראה דכיון שגם העליונה ראויה למצה לא שייך ביטול בכה"ג ואין לחוש לכך.

אבל מ"מ נראה דאם רק הפרוסה היא ממצה שמורה משעת קצירה, או מהדר שהפרוסה תהא ממצת מצוה שאופין בי"ד לאחר חצות או מהדר שתהא דוקא ממצת יד וכדומה, דלכאורה צריך להקפיד לאוכלם בזה אחר זה ולא בבת אחת וכו' דלפי ההידור שרוצה בו [להקפיד לצאת המצוה רק בסוג מצה אחת], יש לנו לומר דאתיא מצה דרשות

ודוחק לומר דדוקא מצוה דרבנן אין לעשות עם דאורייתא, דכיון דהוה עליה חיוב דרבנן חשיבא ופוגם בחיובא דמדאורייתא אבל כשאוכל אכילה דרשות, דהוה לה כמאן דליתא, אינו פוגם בכבוד המצוה דאורייתא, דהו"ל דהרבנן כמאן דליתא, דדוחק לומר כן דהא המהר"ם חלאוה כתב: ודרבנן כלפי דאורייתא חשוב כרשות, הרי מפורש דכל הא דאמרינן דמבטל חד לאינך משום דהוה כרשות, א"כ כ"ש דרשות ממש מבטל לדאורייתא.

אבן במאירי כתב כעין דברי המהר"ם חלאוה המ"ח 1234567 וכתב בזה"ל: וענין ביטול מצוות זו את זו לאו ביטול טעם הוא, שהרי אין הטעם בטל בכך, אלא שחיוב מצוה מצריך שלא לערב טעם אחר עמו, אלא אם כן טעם מצוה שכמותה או חמורה ממנה, ומ"מ כל שהוא דרך אכילתו אין בו ביטול, ואין טענה מכאן לאסור שלא לטבול אכילת המוציא בתבשיל, אדרבה כך היא אכילתו וכך היא הראוי לו וכו' עכ"ל הרי מבואר דיותר לטבול כזית דאכילת המוציא כיון שכך דרך אכילתו, וא"כ אולי י"ל אף כשאוכל ב' כזיתים, אף שאוכל כזית מיותר, מ"מ כך דרך אכילה, ואין דרך אכילה לדקדק לאכול דוקא כזית, אלא אוכל כדרכו, א"כ אף כשאוכל יותר מכזית, אין העודף מבטל כזית דמצוה, כיון שכך דרך אכילה, ורק לגבי כזית דמרור, דנו בסוגיין שלא לכורכה עם מצה דאין דרך אכילה בכריכה דמצה ומרור דתרי מילי נינהו, אבל במצה עצמה כך הדרך לאכול ולא לדקדק בשיעורים, א"כ אף כשאוכל ב' כזיתים אין זה גריעותא באכילה דמצוה.

דאורייתא, ומרור דרבנן, ואתא מרור דרבנן ומבטל מצה דאורייתא, ופירשו רש"י ורשב"ם המ"ח 1234567 שהמרור מבטל טעם מצה, א"כ י"ל דדוקא במצוה ומרור דהמרור מבטל טעם מצה חששו דמרור מבטל המצה, אבל מצה ומצה, אף דכזית הוה של רשות וכזית הוה של חובה לא מבטלי חד לאינך.

ובשיטת רש"י קאי גם הרשב"א בברכות אוצר החכמה דף ל"ח ע"ב שהוכיח מסוגיין דבעינן טעם מצה, והסביר בזה דעת רבי יוסי שאין יוצאים במצה מבושלת והוסיף דאף לרבי מאיר שיוצאים במצה מבושלת היינו משום דס"ל הבישול אינו מפקיע טעמה ועיין בית אפרים סימן ה', ובחידושי הגר"ז על זבחים דף ע"ט ע"א עמוד קפ"ז, עכ"פ במצה ומצה ליכא חשש ביטול טעם, שהרי הכל טעם מצה.

אולם במהר"ם חלאוה שם בדף קטו. כתב בזה"ל: והרמב"ן פירש דלאו משום ביטול טעם אתיא לה אלא משום מעלת המצוות שתקנו לעשות כל מצוה בפני עצמה, ודרבנן ודאורייתא הו"ל כרשות לגבי מצוה ומבטל לה עכ"ל, וכ"כ רבינו דוד וז"ל: והרב מורי היה אומר וכו' שאכילת מצה שהיא מצוה עליו היא בטילה ממנו כשאוכלה עם דבר של רשות וכו' עייש"ד. הרי שכתבו דתקנו לעשות כל מצוה בפני עצמה, ודרבנן כלפי דאורייתא חשוב כרשות. א"כ ק"ו דרשות ממש לא אתי שפיר לעשותה ביחד עם דאורייתא, דכ"ש הוא מהא דרבנן אין לעשותה עם דאורייתא, ולא משנה לן אם הוא טעם אחד או לא, אלא אין לעשות מצוה ביחד עם דבר של רשות.

ואם כנים הדברים, א"כ אף כשמצרף מצה אחת שהיא מצת מצוה [שנאפית בי"ד] לצי"ח מצות מצה, ומצה אחת רגילה, לשם מצות לחם משנה אין בזה חשש דמצוות מבטלות זו את זו, דכאמור לא אמרו דמבטלות זו את זו רק בשני מאכלים נפרדים אבל כשהם כמאכל אחד, ושם מצה אחת היא, אלא שזו נאפית בי"ד וזו ביום אחר, הדרך לערבם יחד, ואין כאן שתי אכילות ולא אמרינן דמבטלות זו את זו, וצ"ע בזה.

ובזמן העניין להעיר, כי אף דבמנחת שלמה כתב הגרשז"א ליישב דאין לחוש דמצוות מבטלות זו את זו באכילת שני כזיתים, כששניהם מאותו סוג מצה ואפשר לצאת בשניהם, מ"מ בספר הליכות שלמה בסופו כותב חתנו הגר"י טרגר: והנה בואת ההערה היה מדבר בכל ערב פסת, והיה מדבר בצער שמצווה זו אחת בשנה, ואין לנו דבר ברור מה לכוון ואיך לעשותה באכילת הזית של המצווה וכו' ולא היה אצלו ענין זה בבחינת קושיא או סתם הערה, רק הדיבור שבעניינו איננו יודעים איך להתנהג ולעשות בדבר פשוט כזה ואיך נוכל לקיים המצווה כהלכתה עכ"ד וכמה גדולים מעשה צדיקים.

בדברי הטו"ז המופלאים

והעירני אחי הרב בעריש שליט"א לדברי הטו"ז סימן תע"ה ס"ק ב' שכתב וז"ל: ומהר"ל מפראג הקשה [דאיך אפשר לצאת יד"ח מצה ע"י שאוכל שני כזיתים, אחד מהפרוסה ואחד מן השלימה] הא אמרינן בפרק האיש מקדש כל שאינו בזה אחר זה אפילו בבת אחת אינו [א"כ אף בנידו"ד כיון שאי אפשר לאכול הזיתים בזה אחר זה.

ה"ה דלא מהני כשאוכלם בבת אחת] ולא הבנתי מאי קושיא דכאן שניהם הם כאילו גוף אחד ממש, כמו שכתבתי [עיי"ש בטו"ז מש"כ לפנ"ז] מה שאין שייך בפרק האיש מקדש [דמיירי התם במקדש שתי אחיות דעל זה אמרינן דכיון דלא חלו הקידושין בזה אחר זה לא חל אף בבת אחת, ועל כך כתב הטו"ז דהתם לא שייך לומר דשתי האחיות נעשים כגוף אחד] עכ"ל הטו"ז.

ולבאורה הדברים מרפסין איגרא, דמאי קא קשיא להו, דהנה התם בפרק האיש מקדש דמיירי במקדש שתי אחיות, דכל אחת חשיבא כסתירה וכמקלקל קידושי אחותה, דאי אפשר לקדש כל אחת מהן אם יחולו קידושי אחותה, על זה אמרינן דכל דבר שאינו חל בזה אחר זה, כיון דכאו"א הוה כסתירה לגבי השני, אינו חל אף בבת אחת, כיון דאין במציאות שיחולו קידושין שתי אחיות, לכן אף כשמקדשם בבת אחת, אינו חל. אבל כאן לגבי אכילת ב' כזיתים א' לשם המוציא, וא' לשם אכילת מצה, אין כל כזית סתירה לאחר, ושפיר יכול לאכול ב' כזיתים א' לשם המוציא וא' לשם מצות מצה, ואף יכול לאכול ב' כזיתים בזה אחר זה אלא כשיאכלם בזה אחר זה יהיה הפסק בין הברכה להאכילה [ולא שיש סתירה וקלקול בגוף החלות, שלא יהיה אפשרות לחול בעצם החלות, אלא חיסרון צדדי, שיש הפסק], לכן כשאוכלם בבת אחת אין חיסרון של הפסק, וא"כ למה קס"ד כלל דנימא דכל שאינו בזה אחר זה אף בבת אחת אינו, כיון דכאן שייך לחול בזה אחר זה, דאין א' סתירה לגבי השני אלא שיש חיסרון דהפסק, וכבת אחת אין החיסרון הזה. א"כ שפיר לאוכלם בבת אחת.

וצע"ג בקושית הני תרי אשלי רברבי, (וכבר הקשה כע"ז בחק יעקב שם על דברי הטו"ז עיי"ש).

123456789101112131415161718192021222324252627282930313233343536373839404142434445464748495051525354555657585960616263646566676869707172737475767778798081828384858687888990919293949596979899100

ועל זה אמר אחי שליט"א דאפשר לומר, דקושיתם היתה דנימא ד"מצוות מבטלות זו את זו" ולא יוכל לאכול ב' הכזיתים בבת אחת [וכקושית המגן האלף והגרשו"א הנ"ל] דכל כזית חשוב כסתירה לגבי הכזית השני, ודמו לקידושי ב' אחיות שאין חל אף בבת אחת, ועל זה תירץ הטו"ז דהכא הו' ב' הכזיתים כגוף אחד, ולא שייך לומר מצוות מבטלות זו את זו, וכוונתו כעין תירוצ' הגרשו"א שהובא לעיל, דבנידוד כיון שיכול לצאת יד"ח מצה ע"י כל אחד מהכזיתים, לא שייך לומר מצוות מבטלות זו את זו, וזוהי כוונת הטו"ז דהכא הו' כגוף אחד, עכ"ד.

אולם הדוחק מבואר דלא מסתבר דהמהר"ל ודהטו"ז הקשו מסוגיא דמצוות מבטלות זו את זו דא"כ מה הביאו ממרחק לחמם והזכירו הסוגיא דקידושי שתי אחיות הו"ל להזכיר סוגיין דמכילתין דמצוות מבטלות זו את זו, וכן אי כוונתם לסוגיא דמצוות מבטלות זו את זו, א"כ מצד סוגיא זו הרי שייך לקיים המצוה בזה אחר זה, דבכהאי גוונא לא שייך החיסרון דמבטלות זו את זו, א"כ לא הו"ל לאתויי סוגיא דכל שאינו בזה אחר זה.

וכן לא מסתבר לומר דכוונת הטו"ז בתירוצו, הוא כעין תירוצ' הגרשו"א דכיון דיכול לצאת ע"י כל כזית, לא שייך לומר דמבטלות זו את זו דא"כ לא היה צריך הטו"ז לחדש

יסוד מחודש דהכא הו' "כגוף אחד" וע"ש בלשונו שכתב לפנ"ז דב' הכזיתים חשוב כאילו הו' ממש מצה אחד, הלא אף אי לא נימא יסוד זה י"ל כהגרשו"א דלא שייך מצוות מבטלות זו את זו כיון שאפשר לצאת ע"י כאו"א, ואילו הטו"ז הוסיף נדבך דהכא הו' ממש כגוף אחד.

אמנם אף אי קושטא דמילתא דהטו"ז לא נתכוון כלל לסוגיין דמצוות מבטלות זו את זו, אבל עכ"פ ביסודו שחידש דהכא חשוב ממש גוף אחד, ולא חשוב כשני אכילות, מיושב ממילא קושית הגרשו"א שהקשה דנימא מצוות מבטלות זו את זו, וכל כזית יבטל הכזית השני, וע"י דברי הטו"ז מיושב דכיון דנחשב כגוף אחד וכאכילה אחת, י"ל דלא שייך לומר דמבטלות זו את זו כיון דחשוב כאכילה אחת ודו"ק.

ולכאורה יל"ד לפ"ד הטו"ז שנתקשה דנימא כל שאינם בזה אחר זה אף בבת אחת אינו ותירץ דהו' כגוף אחד [אף דקושיתו צע"ג כנ"ל] אם תירוצו שייך כשמצרף מצה שאינה של מצוה לברכת המוציא, ומצה של מצוה לקיום מצות מצה אם שייך לומר באופן זה דהו' כגוף אחד, [וכמו שנסתפק ועלה הגרשו"א לגבי קושיא דיליה דנימא דמבטלות זו את זו] דלכאורה כשיש לו קפידא דמצה זו על המוציא ומצה זו על מצה, לא הו' כגוף אחד, א"כ מכאן, מדברי הטו"ז אלו, מקור נוסף לחוש לחומרת הגרשו"א שלא לצרף שני מיני מצות להמוציא ולאכילת מצה, דבאופן זה לא שייך תירוצו של הטו"ז וצע"ג בכל זה.